

W TRÓJKĄCIE FRANCUSKO-POLSKO-SOWIECKIM W LATACH 1918–1926: KONFLIKT CZY SZANSA NA WSPÓLNE DZIAŁANIE? ODPOWIEDŹ Z PERSPEKTYWY KONTAKTÓW NAUKOWYCH

Przemysław M. Żukowski

Uniwersytet Jagielloński

ABSTRACT

THE FRENCH, POLISH AND SOVIET TRIANGLE BETWEEN 1918 AND 1926: A CONFLICT OR A CHANCE FOR COOPERATION? A LOOK FROM THE PERSPECTIVE OF ACADEMIC CONTACTS

I think it is very difficult to give a straightforward answer to the question from the title. However, it is possible to notice some common areas of academic relations. The chief point of reference to these considerations will be the staff of the Jagiellonian University. On the threshold of Poland's independence, the common ground for cooperation were the Paris and Riga Conferences, the Bureau of Congress Work at the Polish Delegation, and the Polish-Soviet Joint Re-evacuation and Special Committees. The Jagiellonian University graduates and staff took up administrative positions at the diplomatic posts in Moscow and Paris. Contacts were established between universities, professors and students. Scholarships were given and anniversaries of universities and other academic institutions were observed. A great number of people who graduated from the Polish universities in Galicia continued their education in Paris. Likewise, graduates from the universities of the Russian Empire went on to study in Kraków or the Third Republic.

Key words: Poland, France, Soviet Union, Jagiellonian University, Faculty of Law, diplomacy 1918–1926, academic contacts

Słowa kluczowe: Polska, Francja, Związek Radziecki, Uniwersytet Jagielloński, Wydział Prawa, dyplomacja 1918–1926, kontakty naukowe

Symboliczne zakończenie Wielkiej Wojny 11 listopada 1918 roku – podpisanie rozejmu pomiędzy Francją a Niemcami – otworzyło swoisty „worek” z zadaniami do realizacji w nowej, jakże odmiennej rzeczywistości. Niemal każdy element przedwojennego życia wymagał przewartościowania. Nowe państwa, inne granice krajów, które zawieruchę przetrwały, oraz zmieniony ustrój polityczny wpłynęły na fakt, że

to, co było do pomyslenia jeszcze przed 1914 roku – na przykład wizyta polskich (z zaboru austriackiego) uczonych na Uniwersytecie św. Włodzimierza w Kijowie czy w Saratowie¹ – po 1917 roku wydawało się niemożliwe.

W trójkącie francusko-polsko-sowieckim w latach 1918–1926: konflikt czy szansa na wspólne działanie? Jaka jest odpowiedź – twierdząca czy przecząca? Posłużmy się takimi oto przykładami.

Zbliżał się koniec 1920 r. – napisała Zofia Rozwadowska, żona Ludwika Piotrowicza w swoich wspomnieniach – a z nim przygotowywany wyjazd trzech młodych naukowców do Paryża, byli to Józef Ujejski, Ludwik Piotrowicz i Jan Stanisław Bystron. Dojeżdżali oni na studia naukowe, korzystając ze stypendium, jakie Francja ofiarowała po wojnie pierwszemu Polakom. Pobyt w Paryżu zaprojektowany był na pół roku².

W tym samym czasie – po podpisaniu zawieszenia broni, które weszło w życie 18 października 1920 roku – przy stołach obrad w Rydze zasiadły delegacje zwaśnionych krajów: Polski, Rosji Radzieckiej i Ukrainy Radzieckiej, celem ustalenia warunków pokoju³.

Równie dobrze możemy sobie zadać pytanie: dlaczego nie było kontaktów czy szans na wspólne działanie pomiędzy Francją a Republiką Weimarską? W 1919 roku Francuzi obchodzili hucznie inaugurację roku akademickiego na znów francuskim Uniwersytecie w Strasbourgu uwolnionym spod jarzma niemieckiego⁴. W tym samym czasie Polacy inaugurowali działalność Uniwersytetu Stefana Batorego (dalej: USB) w Wilnie. Jakoś trudno sobie wyobrazić obecność na pierwszej uroczystości delegacji niemieckiej, a na drugiej rosyjskiej (radzieckiej) – pomijając już całkowicie kwestię litewską w drugim przypadku.

Mając to wszystko na uwadze, będę się starał jednak pokazać kilka płaszczyzn naukowo-kulturalnej współpracy, jaka zaczęła się zarysowywać w pierwszych latach niepodległości II Rzeczypospolitej. Oczywiście w kierunku paryskim nie będzie z tym kłopotu, natomiast w kierunku moskiewsko-leningradzkim (petersburskim) – a i owszem. Omawiając je, pamiętać należy o kilku zasadniczych, znanych zainteresowanym, faktach politycznych (częściowo już przytoczonych), ale tu już odsyłam

¹ Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego (dalej: AUJ), S II 960, Uroczystości wyższych uczelni zagranicznych.

² AUJ, Spuścizna 11 Ludwika Piotrowicza, sygn. 2, Z. [Rozwadowska-]Piotrowicz, *Wspomnienia*. Była to pierwsza grupa polskich stypendystów. Pierwszych stypendiów było 12. Zob. Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Ministerstwo Spraw Zagranicznych (dalej: MSZ), Departament Polityczno-Ekonomiczny (dalej: DPE), Wydział Zachodni (dalej: WZ), sygn. 3903, Francja – stypendia, Pismo A. Wrzoska do MSZ z 12 listopada 1920 r.; pismo MWRiOP do MSZ z 7 marca 1921 r.

³ Zob. J. Borzęcki, *Pokój ryski 1921 roku i kształtowanie się międzywojennej Europy Wschodniej*, Warszawa 2012; J. Kumaniecki, *Pokój polsko-radziecki 1921. Geneza – rokowania – traktat – komisje mieszane*, Warszawa 1985; *Traktat pokoju między Polską a Rosją i Ukrainą, Ryga 18 marca 1921. 85 lat później*, oprac. B. Komorowski, Warszawa 2006; *Traktat ryski 1921 po 75 latach*, red. M. Wojciechowski, Toruń 1998; *Zapomniany pokój. Traktat ryski – interpretacje i kontrowersje 90 lat później*, red. S. Dębski, Warszawa 2013.

⁴ AUJ, S II 959, Uroczystości wyższych uczelni zagranicznych 1874–1939, Uniwersytet w Strasbourgu.

do bogatej literatury przedmiotu⁵. Trzeba jednak pamiętać, że za podpisem polityka na dokumencie stoją – często ogromne – dramaty ludzkie. Dla przykładu słowa przepraszin wypowiedziane przez Józefa Piłsudskiego wobec atamana Symona Petlury może i uspokoiły sumienie, niemniej nie zniwelowały problemu ludzi, którzy związali się z dwiema, reprezentowanymi przez tych mężów stanu, opcjami. Przybliżmy je z punktu widzenia zasygnalizowanego w tytule artykułu:

Grupa studentów narodowości ukraińskiej i rosyjskiej – byłych żołnierzy, którzy nie mogli zostać na terenie Ukrainy Radzieckiej czy Rosji Radzieckiej – podjęła studia w Krakowie, gdyż w przypadku Ukraińców wykształcenie uzyskane na terenie monarchii austro-węgierskiej pozwalało im na to, a Rosjanie mogli się pochwalić wcześniejszą edukacją na uczelniach Petersburga, Moskwy i Kijowa. W 1923 roku poprosili oni władze uczelni o interwencję przeciwko przymusowemu wysiedleniu, gdyż władze państwowe nie chciały im udzielać dłużej azylu jako przybyłym przed 12 października 1920 roku, względnie zwolnionym z internowania wojskowym. Dwóch z nich uzyskało w Krakowie doktoraty: Eugeniusz Judenko⁶ oraz Aleksander Niewiestin⁷.

Sprawa skierowania na UJ byłych profesorów, docentów i asystentów Państwowego Ukraińskiego Uniwersytetu w Kamieńcu Podolskim, aby mogli pracować w Krakowie i korzystać z zakładów i laboratoriów uniwersyteckich. Tu próbą rozwiązania był między innymi pomysł – drugi w dziejach – powołania w Stanisławowie, a następnie w Krakowie, z pomocą organizacyjną ze strony UJ, początkowo dwuwydziałowego Uniwersytetu Ukraińskiego w 1924 roku. Miały tam znaleźć pracę osoby z byłych uniwersytetów w Kamieńcu Podolskim, tajnym w Stanisławowie, ukraińskim w Pradze⁸.

Wreszcie konkretne przykłady karier naukowych. Można tu wymienić: Iwana Feszczenkę-Czopińskiego związanego z ukraińską opcją narodową i Symonem Petlurą, który został profesorem Politechniki Warszawskiej i Akademii Górniczej w Krakowie⁹, oraz Teodora Spiczakowa (Fiodor Spichakoff) od 1926 roku związanego z UJ, początkowo jako profesor kontraktowy, a po uzyskaniu obywatelstwa – profesor zwyczajny¹⁰.

⁵ Jeżeli chodzi o literaturę dotyczącą relacji polsko-francuskich, to wymienić należy: J. Kukułka, *Francja a Polska po Traktacie Wersalskim, 1919–1921*, Warszawa 1970; J. Łaptos, *Francuska opinia publiczna wobec spraw polskich w latach 1919–1925*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1983; M. Pasztor, *Polska w oczach francuskich kół rządowych w latach 1924–1939*, Warszawa 1999. Z literatury dotyczącej relacji polsko-sowieckich trzeba wspomnieć: A. Nowak, *Polska i trzy Rosje. Studium polityki wschodniej Józefa Piłsudskiego (do kwietnia 1920 roku)*, Kraków 2008; W. Materski, *Na widecie. Rzeczpospolita wobec Sowietów, 1918–1943*, Warszawa 2005; idem, *Tarcza Europy. Stosunki polsko-sowieckie, 1918–1939*, Warszawa 1994.

⁶ AUJ, WF II 504, Teczka doktorska E. Judenki; PKEN 26, Teczka nauczycielska E. Judenki.

⁷ AUJ, WF II 504, Teczka doktorska A. Niewiestina.

⁸ F. Zoll, *Wspomnienia Fryderyka Zolla (1865–1948)*, oprac. I. Homola-Skąpska, Kraków 2000, s. 413 i nn.

⁹ Archiwum Państwowe w Katowicach, Akta Huty Baildon, Teczka personalna I. Feszczenko-Czopińskiego, http://www.biuletyn.agh.edu.pl/archiwum_bip/_2002/_110/09_110.html (dostęp: 31.01.2014).

¹⁰ A. Kownacki, K. M. Wołowski, J. Starmach, *Historia, rozwój i znaczenie „Krakowskiej Szkoły Hydrobiologicznej”* [w:] *Materiały XXII Zjazdu Hydrobiologów Polskich*, Kraków 2012, s. 9–16.

Jakie zatem możemy pokazać płaszczyzny współpracy lub relacji naukowych? Rysują się tutaj cztery główne, choć zapewne nie jedyne:

I. u progu niepodległości – konferencja w Paryżu i konferencja w Rydze;

II. w służbie dyplomatycznej;

III. wizyty oficjalne;

IV. kontakty osobiste (jubileusze, uznania honorowe) oraz kontakty między uczelniami (wykładowcy, studenci, stypendia, jubileusze uniwersytetów czy instytucji naukowych).

Jeżeli chodzi o literaturę naukową dotyczącą tego zagadnienia, to – w porównaniu do wzajemnych relacji na płaszczyźnie politycznej, wojskowej czy gospodarczej – omówienie kontaktów kulturalno-naukowych nie cieszyło się uznaniem badaczy. Nadal dysponujemy w zasadzie dwiema monografiami stojącymi na bardzo wysokim poziomie, zwłaszcza biorąc pod uwagę czasy ich wydania. I tak, jeżeli chodzi o obecność polskich uczonych w III Republice, to należy wymienić dysertację doktorską Małgorzaty Willaume¹¹. Polsko-radzieckie kontakty naukowe omawia z kolei Jerzy Różiewicz¹². Został także wydany zbiór dokumentów dotyczący relacji kulturalnych¹³.

Mimo że UJ funkcjonujący w ramach dość liberalnej – w porównaniu z innymi krajami zaborczymi – monarchii austriackiej opierał się przede wszystkim na wychowankach własnych lub z najbliższego naukowego kręgu, to jednak da się odnaleźć – nazwijmy to – wpływy francuskie (w większym stopniu), a także rosyjskie. Zatem punktem odniesienia do rozważań będzie przede wszystkim krakowska uczelnia.

U PROGU NIEPODLEGŁOŚCI

Konferencja pokojowa w Paryżu a konferencja pokojowa w Rydze.

Biuro Prac Kongresowych przy Delegacji Polskiej w Warszawie

(następnie – w Paryżu).

Polsko-Radziecka Komisja Mieszana Reewakuacyjna i Specjalna

Francja

W stosunku do państwa – zapisał Michał Siedlecki – Francuz układa swój interes i własną korzyść w prosty i jasny sposób. „Musi mi być dobrze, musi być dobrze wszystkim współobywatelom – to będzie dobrze i państwu”¹⁴.

¹¹ M. Willaume, *Humanisci polscy nad Sekwaną w latach 1919–1939. O polsko-francuskich kontaktach w dziedzinie nauk humanistycznych*, Lublin 1989.

¹² J. Różiewicz, *Polsko-radzieckie stosunki naukowe w latach 1918–1939*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1979.

¹³ *Polsko-radzieckie stosunki kulturalne 1918–1939. Dokumenty i materiały*, oprac. W. Balcerak, E. Basiński, H. Wisner, Warszawa 1970.

¹⁴ M. Siedlecki, *Paryż 1919. Wrażenia i wspomnienia*, Kraków 1919, s. 81.

Dnia 26 listopada 1918 roku powstało w Warszawie, z inicjatywy Franciszka Pułaskiego, późniejszego dyrektora Biblioteki Polskiej w Paryżu, Biuro Prac Kongresowych (dalej: BPK) przy czynnym zaangażowaniu profesora UJ Wacława Sobieskiego¹⁵. Spodziewano się, że powołanie BPK wzmocni stanowisko rządu warszawskiego wobec Komitetu Narodowego Polskiego Romana Dmowskiego na tle „sporu kompetencyjnego” mającego rozstrzygnąć, której z tych instytucji przypadnie reprezentowanie odradzającej się Polski na zewnątrz. Oczywiście BPK nie powinno mieć charakteru politycznego, tylko *stricte* naukowy, przygotowywać materiały, opracowania itp. autorstwa najwybitniejszych przedstawicieli nauki polskiej. Tak się złożyło, że jako pierwszy – w grudniu 1918 roku – do Paryża udał się z ramienia Wydziału Prasowego BPK Stanisław Stroński¹⁶. Obok wspomnianych wyżej, wielu innych naukowców krakowskich również było zaangażowanych w działalność obu instytucji. Wśród nich znaleźli się między innymi prawnicy i ekonomiści: Artur Benis, Antoni Górski, Stanisław Kutrzeba i Roman Rybarski.

Pierwszy z wymienionych, jako doradca Delegacji Polskiej ds. Gospodarczych oraz przewodniczący II podkomisji, Komisji VII Gospodarczej powołanej przez Radę Najwyższą Mocarstw Sprzymierzonych i Stowarzyszonych, był jednym z najwyższych stojących w hierarchii przedstawicielem polskim¹⁷. Na tym jego działalność się nie kończy. Został mianowany zastępcą ministra spraw zagranicznych i w takim charakterze włączony do Polskiej Misji Wojskowej, aby negocjować z Francuzami warunki udzielenia pierwszej pożyczki wojskowej. Współpracował zatem bezpośrednio z Ignacym Janem Paderewskim. Jako pełnomocnik rządu rozmawiał również z przedstawicielami Stanów Zjednoczonych celem udzielenia pożyczki na pomoc dla ludności¹⁸. Najważniejsze w działalności profesora okazały się sprawy Górnego Śląska. O tym, jak ważny był jego udział, świadczy pismo Konstantego Skirmunta do Rektora UJ, aby ten udzielił dalszego urlopu na prowadzenie rokowań w sprawie układów – głównie gospodarczych – dotyczących właśnie tego obszaru¹⁹. Słaby rząd polski starał się uzyskać poparcie mocarstw ententy w sprawie śląskiej za cenę daleko idących koncesji gospodarczych. Benis posiadał tak daleko idące upoważnienia, aby entencie (względnie poszczególnym jej członkom, a przede wszystkim Francji)

¹⁵ AUJ, S II 987, Wielka Kronika 1914–1925, Profesorowie w pracach nad Kongresem Pokojowym. Zob. J. Sibora, *Narodziny polskiej dyplomacji u progu niepodległości*, Warszawa 1998, s. 259, chociaż autor W. Sobieskiego nie wymienia.

¹⁶ B. Pasierb, *Polskie prace przygotowawcze do Traktatu Pokojowego z Niemcami, 1916–1948. Instytucja – ludzie – problemy*, Wrocław 1996, s. 40–41. Od tego momentu współpraca między KNP, a później Delegacją Polską, oraz BPK stała się częsta. Zob. *Ekspertyzy i materiały delegacji polskiej na konferencję wersalską 1919 roku*, oprac. M. Przyłuska-Brzostek, Warszawa 2009; *Historia dyplomacji polskiej*, t. 4: 1918–1939, red. P. Łossowski, Warszawa 1995, s. 110 n.; B. Pasierb, op. cit., s. 42 n.; E. Romer, *Pamiętnik paryski (1918–1919)*, oprac. A. Garlicki, R. Świętek, Wrocław 1989 (wyd. II: t. I–II, Wrocław 2010); J. Sibora, op. cit., s. 238 n.

¹⁷ *Sprawy polskie na Konferencji Pokojowej w Paryżu w 1919 r. Dokumenty i Materiały*, oprac. R. Bierzanek, M. Safianowska, t. 3, Warszawa 1968, s. 329, 337.

¹⁸ AUJ, S II 987, Wielka Kronika 1914–1925, Wydział Prawa.

¹⁹ AUJ, S II 619, Teczka osobowa A. Benisa, pismo K. Skirmunta do Rektora UJ z 20 października 1921 r.

„ofiarować w razie potrzeby na własność wszystkie dobra skarbowe na Górnym Śląsku (kopalnie, huty i pola węglowe), eksploatację mającego się w Polsce [zorganizować] monopolu węglowego, a nawet rządowe kopalnie i tereny w Brzeszczach i Spytkowicach oraz inne koncesje”. Obawa francuskich kapitalistów przed zbytnim angażowaniem się na niepewnym jeszcze polskim gruncie sprawiła, że nie wszystkie proponowane transakcje doszły do skutku. Zrealizowano jednak wydzierżawienie francusko-polskiej spółce akcyjnej „Skarboferm” państwowych kopalń węgla na Górnym Śląsku, które miały przypaść Polsce, oraz kopalni i huty ołowiu i srebra w Strzybnicy.

Przebywał zatem A. Benis w Paryżu (1920–1924) jako delegat pełnomocny Rządu Rzeczypospolitej upoważniony do negocjacji i podpisania umów związanych z obszarem górnośląskim. Był sprawozdawcą tych zagadnień na posiedzeniach Rady Ministrów. Przeprowadził odbiór i reorganizację Polskich Kopalń Skarbowych z terenów byłego zaboru niemieckiego oraz kopalń z byłego zaboru austriackiego. Pod koniec swojej misji, w latach 1922–1924, był pełnomocnikiem rządu odpowiedzialnym za egzekwowanie praw polskich na Górnym Śląsku, uzyskanych na mocy traktatu wersalskiego i konwencji genewskiej²⁰.

Poza tym został poproszony – jako uprawniony delegat – do reprezentowania Polskiego Związku Piłki Nożnej w Paryżu celem omówienia wspólnego z Francuzami stosunku do reprezentacji Niemiec. Chodziło o bojkot, z zastrzeżeniem specjalnych i wyjątkowych sytuacji, na przykład na Górnym Śląsku, gdzie kluby polskie muszą mieć kontakt z niemieckimi. Został również poproszony o lobbowanie – na gruncie prywatnym – za zorganizowaniem meczu między oficjalnymi reprezentacjami Polski i Francji w piłce nożnej, który mógłby się odbyć w Paryżu lub w Warszawie w lipcu lub listopadzie 1922 roku. Zwracał się do niego z tą inicjatywą Władysław Jentys²¹.

Stanisław Kutrzeba należał do najaktywniejszych „krakusów” jako doradca Delegacji Polskiej ds. Prawnych, członek Stałej Narady przy tejże delegacji oraz jako jedyny przedstawiciel UJ w Małej Naradzie (koordynującej działalność polskiej delegacji); przewyższał nawet A. Benisa. Jeszcze w 1918 roku miał wziąć udział w delegacji Rady Regencyjnej na rokowania z Ukrainą w Brześciu nad Bugiem. Głównie jednak poświęcił się sprawom polsko-gdańskim. Jeszcze w Paryżu opracował projekt konwencji w tej sprawie. Uczestniczył w wielu konferencjach – w latach 1924 i 1925 – zorganizowanych przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych (MSZ), a dotyczących Wolnego Miasta Gdańska, odbywających się zarówno w Warszawie, jak i w Gdańsku. Poświęcił się również rewindykacji archiwów z Niemiec i Austro-Węgier. Jako prawnik wydawał wiele opinii dotyczących interpretacji traktatu wersalskiego i traktatu o ochronie mniejszości w sprawie niemieckich osadników na terenie Wielkopolski (1923). Ukoronowaniem pracy Kutrzeby było wynegocjowanie

²⁰ AUJ, S II 987, Wielka Kronika 1914–1925, Profesorowie w pracach nad Kongresem Pokojowym; Opinie; Wydział Prawa.

²¹ AUJ, Spuścizna 9 Rodziny Benisów, sygn. 29, Materiały dotyczące zorganizowania meczu między Polską a Francją.

i podpisanie, razem z Zygmuntem Lasockim, posłem polskim w Pradze, układu likwidacyjnego między Czechosłowacją a Polską w 1925 roku²².

Ważną rolę w Paryżu odgrywał Roman Rybarski, również członek Stałej Narady i doradca ds. odszkodowań wojennych i likwidacyjnych Delegacji Polskiej, przebywający nad Sekwaną z ramienia Głównego Urzędu Rozrachunkowego. Zajmował się też sprawami granicy wschodniej, ściślej: Galicji Wschodniej²³.

Rosja Radziecka (od 30 grudnia 1922 r. – ZSRR)

Literatura naukowa dotycząca wzajemnych polsko-rosyjskich stosunków na początku lat 20. XX wieku jest bogata i częściowo została już przywołana. Jednym z postanowień traktatu pokojowego pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Rosją Radziecką i Ukrainą Radziecką z 18 marca 1921 roku był zwrot dzieł sztuki, archiwów i bibliotek. Wielu pracowników UJ zostało zaangażowanych przy pracach rewindykacyjnych²⁴, co stanowiło niełatwą misję. Taktykę „działania na czas” strony rosyjskiej bardzo dobrze obrazuje *Tajny raport Wojkowa*²⁵. Wymienić tu należy Ludwika Kolankowskiego, docenta prywatnego UJ i pracownika Biblioteki Jagiellońskiej. Przydzielony został do dyspozycji MSZ. W 1918 roku był dyrektorem Departamentu Litewsko-Białoruskiego (Wschodniego), Sekcji Politycznej w pierwszej organizacji resortu oraz komisarzem cywilnym przy Zarządzie Wojskowym Kresów Wschodnich. W roku następnym został pełnomocnikiem rządu do podpisania umowy polsko-niemieckiej dotyczącej opuszczenia wojsk niemieckich z *Ober-Ostu*²⁶.

Przewodniczącym Delegacji Polskiej do Komisji Mieszanej Polsko-Radzieckiej Rewindykacyjnej i Specjalnej został już w 1921 roku Edward Kuntze. O dalszą pracę Kuntzego zabiegali nie tylko współpracownicy, którzy twierdzili, że jest on „tolerowanym wrogiem” przez stronę radziecką, ale i sam szef dyplomacji

²² AAN, MSZ, sygn. 12 676, Delegacja Polska do Rokowań w Sprawach Likwidacyjnych Polsko-Czechosłowackich; AUJ, S II 619, Teczka osobowa S. Kutrzeby, Sprawy Osobowe; S II 988, Wielka Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego za lata 1918–1925. Zob. P. Biliński, *Stanisław Kutrzeba (1876–1946). Biografia naukowa i polityczna*, Kraków 2012; S. Kutrzeba, *Traktat tzw. likwidacyjny Polski z Czechosłowacją*, „Przegląd Współczesny” 1925, t. 15, cz. I w z. 43, s. 173–192 oraz cz. II w z. 44, s. 421–439; K. Pol, *Poczet Prawników Polskich*, Warszawa 2002, s. 940.

²³ AUJ, S II 619, Teczka osobowa R. Rybarskiego, „Zatrudnienie w Uniwersytecie”. Zob. S. Kozicki, *Sprawa granic Polski na Konferencji Pokojowej w Paryżu*, Warszawa 1921, s. 89.

²⁴ J. Dybiec, *Uniwersytet Jagielloński 1918–1939*, Kraków 2000, s. 663–664.

²⁵ *Dokumenty dotyczące akcji delegacji polskich w Komisjach Mieszanych Rewindykacyjnej i Specjalnej w Moskwie*, Warszawa 1922; J. Kumaniecki, *Tajny raport Wojkowa czyli radziecka taktyka zwrotu polskiego mienia gospodarczego i kulturalnego po pokoju ryskim*, Warszawa 1991; M. Wołos, *O Piłsudskim, Dmowskim i zamachu majowym. Dyplomacja sowiecka wobec Polski w okresie kryzysu politycznego 1925–1926*, Kraków 2013, s. 40 nn.

²⁶ AUJ, S II 987, Wielka Kronika 1914–1925, Biblioteka Jagiellońska 1914–1925. Zob. B. Pa-sierb, op. cit., s. 39.

Aleksander Skrzyński²⁷. Mimo wynegocjowanej i podpisanej umowy polsko-radzieckiej z 26 listopada 1926 roku (przez Kuntzego i Bogomołowa) prace (po zmianie nazwy) Mieszanej Komisji Rewindykacyjnej i Specjalnej w Moskwie, nadal pod przewodnictwem Kuntzego, trwały do 1937 roku²⁸.

Ważną rolę odegrał również Feliks Kopera, który był w latach 1921–1922 członkiem Komisji Reewakuacyjnej i Specjalnej. Jego obecność wydawała się zrozumiała, gdyż jeszcze przed I wojną światową odbył liczne podróże naukowe, między innymi do Petersburga i Moskwy²⁹.

W SŁUŻBIE DYPLOMATYCZNEJ *Obsada placówek i udział przedstawicieli UJ*

Jednym z atrybutów niezależności jest możliwość prowadzenia nieskrępowanej polityki zagranicznej. Niemal od samego początku swój wkład w tej dziedzinie miał UJ. Ograniczmy się tylko do przedstawienia osób na kierowniczych stanowiskach Poselstwa (Ambasady) RP w Paryżu i w Moskwie.

Francja

Ponoć w MSZ II Rzeczypospolitej karierę mogli zrobić albo arystokraci, albo Żydzi³⁰. W przypadku placówki dyplomatycznej w stolicy Francji mamy do czynienia – w omawianym okresie – z tą pierwszą kategorią społeczną. Niemniej swoistym łącznikiem pomiędzy Paryżem a Moskwą okazała się rodzina Zamoyskich – poseł Maurycy, hrabia, XV ordynat na Zamościu³¹, i Władysław, fundator Kórniku i zwycięzca sporu sądowego o Morskie Oko. Władysław Zamoyski był opiekunem – po śmierci ojca – podczas studiów w Krakowie Józefa Retingera, a ten z kolei był *char-*

²⁷ AUJ, S II 619, Teczka osobowa E. Kuntzego, List M. Morelowskiego i W. Suchodolskiego do S. Turczyńskiego, Dyrektora Zbiorów Państwowych, z Leningradu z listopada 1925 r., List ministra spraw zagranicznych A. Skrzyńskiego do Rektora UJ z 22 stycznia 1926 r.

²⁸ AUJ, S II 611; S II 694; S II 619, Teczka osobowa E. Kuntzego, List ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego W. Świątosławskiego z 31 marca 1937 r. informujący o likwidacji, z tym dniem, Delegacji Polskiej do Mieszanej Komisji Reewakuacyjnej i Specjalnej w Moskwie. Zob. AUJ, S II 944, tam m.in. o zwrocie mienia z Rosji Radzieckiej; E. Kuntze, *Zwrot polskich zbiorów bibliotecznych z Rosji*, Kraków 1937.

²⁹ AUJ, S II 619, Teczka osobowa F. Kopery. Zob. D. Błońska, *Feliks Kopera (1871–1952). Menadżer kultury, naukowiec i dydaktyk. W 60. rocznicę śmierci*, „Rozprawy Muzeum Narodowego w Krakowie. Seria Nowa” 2013, t. 5, s. 317–332.

³⁰ K. Morawski, *Tamten brzeg. Wspomnienia i szkice*, oprac. J.M. Nowakowski, Warszawa 1996, s. 59.

³¹ Zob. m.in. J. Łaptos, *Dyplomaci II RP w świetle raportów Quai d’Orsay*, Warszawa 1993.

gé d'affaires ad interim w Moskwie od 14 sierpnia do 5 września 1941 roku, czyli w okresie organizowania na nowo polskiej ambasady w ZSRR³².

ZSRR

Dnia 1 lipca 1921 roku Tytus Filipowicz objął swoje funkcje jako *chargé d'affaires* w Moskwie. Po nim przedstawicielami dyplomatycznymi Polski (w latach 1921–1943) byli jeszcze: Tomasz Morawski, Roman Knoll, Ludwik Darowski, Zygmunt Stefański, Kazimierz Wyszyński, Stanisław Kętrzyński, Stanisław Patek, Juliusz Łukasiewicz, Wacław Grzybowski, Józef Retinger, Stanisław Kot oraz Tadeusz Romer. Nie wszyscy mieli rangę ambasadorów czy posłów; niektórzy z nich kierowali placówką jako *chargé d'affaires ad interim*. Ze wspomnianych wyżej osób sześć ukończyło studia lub/i zdobyło stopnie naukowe na UJ. Wymienię tylko tych, którzy czasowo łączą się z tematem niniejszego tekstu³³:

- 1) Zygmunta Stefańskiego – kierującego placówką przez 20 dni³⁴;
- 2) Kazimierza Wyszyńskiego – kierującego placówką od 27 czerwca do 31 grudnia 1924 roku³⁵;
- 3) Stanisława Kętrzyńskiego – posła od 1 stycznia 1925 do 10 grudnia 1926 roku³⁶.

Nasuwa się pytanie, jakie przygotowanie do służby dyplomatycznej dawał UJ? Klasyczny czterowydziałowy uniwersytet ze Studium Rolniczym organizował jeszcze tylko specjalistyczne studia z zakresu farmacji. Nie było katedr czy oddzielnych studiów dyplomatycznych (samodzielne Studium Dyplomatyczne w ramach studiów prawniczych stworzył wiele lat później Wydział Prawa i Umiejętności Politycznych Uniwersytetu Jana Kazimierza (UJK) we Lwowie)³⁷, a w Krakowie dopiero w 1911 roku powstała Polska Szkoła Nauk Politycznych jako instytucja prywatna oferująca wykłady na wzór paryskiej Szkoły Nauk Politycznych. Na pewno atutem była

³² J. Pomian, *Życie i pamiątki „szarej eminencji”*, Warszawa 1990; idem, *Życie i pamiątki pioniera Jedności Europejskiej*, Warszawa 1994; B. Szubtarska, *Ambasada Polska w ZSRR w latach 1941–1943*, Warszawa 2005.

³³ Związani z UJ przez wykształcenie lub pracę byli: Wacław Grzybowski, Józef Retinger oraz Stanisław Kot.

³⁴ M. Barcik, A. Cieślak, P. Gaszyński, D. Grodowska-Kulińska, U. Perkowska, P.M. Żukowski, *Corpus Studiorum Universitatis Iagellonicae, 1850/51–1917/18*, t. 3: *S–Ś*, red. nauk. K. Stopka, Kraków 2014, s. 567.

³⁵ *Słownik biograficzny polskiej służby zagranicznej, 1918–1945*, t. 5, oprac. K. Smolana, Warszawa 2013, s. 122–125.

³⁶ J. Łaptos, *Dyplomaci II RP...*; *Słownik biograficzny polskiej służby zagranicznej, 1918–1945*, t. 3, oprac. K. Smolana, Warszawa 2010, s. 62–66. P.M. Żukowski, *Pracownicy i absolwenci Uniwersytetu Jagiellońskiego w polskiej służbie zagranicznej, 1918–1945*, „Zeszyty Historyczne” (Paryż) 2008, z. 165, s. 51–52.

³⁷ A. Redzik, *Lwowska szkoła dyplomatyczna. Zarys historii Studium Dyplomatycznego przy Wydziale Prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (1930–1939)*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2006, t. 6, nr 5 (33), s. 121–149.

znajomość języków obcych, ale czy posługiwano się językiem rosyjskim? Dla Kazimierza Wyszyńskiego i Wacława Grzybowskiego był to język kraju, w którym się wychowali. Dla pozostałych takimi językami były – dzięki szerokiej galicyjskiej autonomii – języki polski oraz niemiecki. Wszyscy natomiast posługiwali się językiem francuskim. Trzeba dodać, że dwóch profesorów, którzy objęli placówkę w Moskwie: Kętrzyński jako poseł i Kot jako ambasador, przyznawali się wprost, że mało znali „sprawy tamtejsze” (Kętrzyński) albo że „nie zna Rosji, ani języka, ani ludzi”, a dyplomatycznego przygotowania nie ma (Kot). Kętrzyński spędził w Moskwie dwa lata. Był to czas z jednej strony względnego spokoju w relacjach między obydwojema sąsiadami, gdyż porozumienie osiągnięto, opierając się na wspólnym negatywnym stanowisku wobec polityki lokarneńskiej. Z drugiej strony w czasie jego misji doszło do zmiany rządu w Warszawie, dokonanej w wyniku zamachu stanu Piłsudskiego. Sam Kętrzyński, uważany za człowieka Skrzyńskiego, zwłaszcza po maju 1926 roku miał dość utrudnione czy – ogólnie nazwijmy to – niekomfortowe warunki pracy. Na pewno za czasów jego pobytu w ZSRR doszło do ustabilizowania funkcjonowania placówki. Niemniej po powrocie Kętrzyński w mało dyplomatycznych słowach wyrażał się o wschodnim sąsiedzie, co okazało się mało politycznym posunięciem i nie wpłynęło pozytywnie na możliwości pracy nowego posła polskiego w Moskwie – Stanisława Patka.

WIZYTY OFICJALNE

Państwowe relacje

Zwyczaj wyróżnienia osób zasłużonych godnością doktora honorowego sięga na UJ początku XIX wieku. W niepodległej Polsce szkoły akademickie uzyskawszy szeroki samorząd – przyznany im ustawą z 13 lipca 1920 roku – otrzymały prawo nadawania doktoratów honorowych. O zgodę na wyróżnienie kandydata za zasługi dla dobra kraju i narodu polskiego bądź też szkoły akademickiej zwracano się do Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, natomiast przyznając doktorat *honoris causa* za osiągnięcia naukowe, uczelnia nie musiała zabiegać o jego zatwierdzenie, gdyż zgodnie z obowiązującą od połowy XIX wieku zasadą szkoły akademickie posiadały całkowitą niezależność w kwestiach naukowych³⁸. Postanowień tych nie zmieniono w narzuconej szkołom akademickim w 1933 roku ustawie zwanej jędrzejewiczowską³⁹. Obowiązywały one początkowo nawet w Polsce Ludowej (do grudnia 1951 r.).

Niemniej na początku lat 20. XX wieku Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego zwrócił się z zapytaniem do władz UJ w sprawie dwóch doktoratów honorowych – pierwszy dla Thomasa Woodrowa Wilsona, a drugi dla Georgesa Clemenceau. Ministerstwu Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWRiOP)

³⁸ Dz.U. RP 1920, nr 72, poz. 494, Ustawa z 13 lipca 1920 r. o szkołach akademickich, art. 32, ust. 6.

³⁹ Dz.U. RP 1933, nr 29, poz. 247, Ustawa z 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich, art. 41 ust. 4.

nie podobała się forma przyznania wyróżnień, a dokładnie fakt, że nie uzyskały one zatwierdzenia władzy zwierzchniej. O wręczeniu doktoratu Francuzowi ministerstwo dowiedziało się z komunikatu Polskiej Agencji Telegraficznej. W odpowiedzi rektora czytamy:

Senat powziął te uchwały celem uczczenia wielkich mężów, dobrze dla nauki i naszej Ojczyzny zasłużonych, a także, by tych z nich, którzy jak Wilson, Clemenceau, Foch na ostateczne ukształtowane się spraw Polski niewątpliwy wpływ wywarą, przychylnie dla tych spraw usposobić⁴⁰.

Co się tyczy zarzutów o nieuzyskanie zgody MWRiOP, rektor tłumaczył to w dwójnasób. Po pierwsze, wyróżnienie tak zasłużonych ludzi nie powinno i nie może się spotkać z odmową. Po drugie – dotyczy to wyróżnienia dla Clemenceau – do Paryża udawał się Siedlecki i uniwersytet nie mógł czekać na zatwierdzenie przez MWRiOP, gdyż druga okazja na wręczenie dyplomu mogła się szybko nie powtórzyć. Również czekanie i odkładanie w przyszłość zatwierdzenia wyróżnienia równałaby się częściowo przekreśleniu celu, jaki przyświecał profesorom przyznającym doktorat.

UJ wyróżnił jeszcze trzech Francuzów doktoratem honorowym. Senat Akademicki UJ na VII zwyczajnym posiedzeniu 23 grudnia 1918 roku podjął decyzję zatwierdzającą postanowienia poszczególnych wydziałów, aby nadać: Georgesowi Clemenceau doktorat filozofii, Ferdinandowi Fochowi – medycyny, kardynałowi Mercierowi – teologii⁴¹.

Władysław Natanson w laudacji G. Clemenceau napisał:

Nadając Panu godność doktora praw [*sic!*] *honoris causa*, Uniwersytet nasz pragnie złożyć hołd uczuciom życzliwym i ludzkim, którymi kierowałeś się Panie Prezydencie; pragnie dać świadectwo sprawiedliwości, której dałeś Pan wzór znakomity. Podjąłeś się Pan, Panie Prezydencie, szlachetnego zadania, ale zarazem niezmiernie trudnego; postanowiłeś Pan przywrócić spokój, porządek i powagę prawa, kłamstwo zmusić do milczenia i niegodziwość okiełznać. I cel ten osiągnąłeś, Panie Prezydencie, niezłomnością oraz odwagą, która zapewniła zwycięstwo w prawdzie i sprawiedliwości. Jesteś Pan synem Francji [...]. Wszakże to Francja zawsze głosiła zasady szlachetne i śmiałe; wszakże to ona wznosiła wysoko ludzką swobodę i godność [...]. Ojczyznę Pańską, Panie Generale (?), szanujemy i podziwiamy wszyscy⁴².

W piśmie do MSZ UJ prosił o pomoc w uroczystym wręczeniu dyplomów *honoris causa* „za pośrednictwem rezydencji dyplomatycznych odnośnych państw”. Dyplom „Ojcu Zwycięstwa” wręczył polski poseł nad Sekwaną Maurycy Zamoyski⁴³.

Senat Akademicki UJ zatwierdził wniosek Wydziału Lekarskiego nadający F. Fochowi doktorat na VII posiedzeniu 23 grudnia 1918 roku, a przebywający we Francji Siedlecki poinformował o przyznaniu wyróżnień „wybitnym osobistościom państw koalicyjnych”⁴⁴.

⁴⁰ AUJ, S II 968, Doktoraty *honoris causa* 1858–1934, Pismo M. Sieniatyckiego z 11 marca 1919 r.

⁴¹ Ibidem, Pismo Senatu Akademickiego UJ z informacją do gazet z 24 grudnia 1918 r.

⁴² AUJ, S II 969, Brudnopis przemówienia W. Natansona.

⁴³ AUJ, S II 968, Brudnopis pisma do MSZ z 22 grudnia 1919 r.

⁴⁴ AUJ, S II 85, Protokół IX posiedzenia Senatu Akademickiego UJ z 10 marca 1919 r., k. 185.

Marszałek Foch osobiście przyjechał do Krakowa celem odebrania wyróżnienia. Uroczyste powitanie odbyło się w Auli *Collegium Novum* 12 maja 1923 roku. Przemówienie zostało wygłoszone przez rektora Natansona w języku francuskim: „W Panu, Panie Marszałku, witamy jednego z najznamienitszych naszych Doktorów, jednego z tych, których imię dojdzie do potomności dalekiej”. W dalszych słowach wyrażony został podziw dla Francji lat 1914–1918:

W tej chwili objawiła się duchowa moc Francji. Napaść poruszyła duszę francuskiego narodu; z jego łona wydarł się okrzyk oburzenia i gniewu; wybuch odwagi i pogardy śmierci ocalił ojczyznę [...]. Bóg, Bóg nam oddał Ojczyznę, ale Pan, Panie Marszałku, byłeś Wiekuistego narzędziem, gdy zdradę i złość deptałeś stopą zwycięską [...]. Panie Marszałku, Polska podziwiała i błogosławi Twoje imię. Ze wszystkich sił dzisiaj wołamy: niech żyje francuski geniusz i cnota, niech żyje Francja!⁴⁵

Ostatnim wyróżnionym był gen. Le Rond. Senat Akademicki UJ na posiedzeniu 20 maja 1922 roku rozpatrywał wniosek Rady Wydziału Prawa w sprawie wyróżnienia Henriego Le Ronda doktoratem honorowym. Wówczas Francuz był przewodniczącym Wysokiej Komisji Plebiscytowej i Rządzącej na Górnym Śląsku. Wniosek Wydziału został zatwierdzony (pisownia nazwiska: „Lerond”) i uchwalono, aby zwrócić się do MWRiOP o zaakceptowanie tej decyzji. Ministerstwo przyjęło do wiadomości decyzję UJ i nie wyraziło sprzeciwu, o czym poinformowało uczelnię w liście z 14 lipca 1922 roku⁴⁶. Uroczystość wręczenia doktoratu planowano na jesień 1922 roku, gdyż wówczas wyróżniony tym zaszczytem miał być w Krakowie. Ostatecznie dyplom wręczono generałowi Le Rondowi 18 kwietnia 1923 roku. Zachowała się dość kompletna dokumentacja finansowa dotycząca zorganizowania uroczystości na cześć francuskiego gościa. Uroczysty obiad i raut odbyły się w salach Teatru Starego⁴⁷.

KONTAKTY OSOBISTE

Jubileusze, uznania honorowe oraz kontakty między uczelniami – wykładowcy, studenci, stypendia, jubileusze uniwersytetów czy instytucji naukowych

Dlatego Polacy jeździli do Francji, a Francuzi do Polski, tłumaczyć raczej nie trzeba. Niezliczona jest grupa osób wykształconych na polskich uniwersytetach w Galicji, które później zdobywały wiedzę nad Sekwaną. Niemniej są też osoby, które po uzyskaniu stopnia naukowego, czy chociaż po rozpoczęciu studiów na którejś z uczelni Imperium Rosyjskiego, dalszą edukację kontynuowały w Krakowie czy uczelniach III Republiki. Z dziedziny nauk prawnych można tu wymienić: Adama

⁴⁵ AAN, MSZ, Protokół Dyplomatyczny, sygn. 488, Wizyta marszałka F. Focha, 1923; AUJ, S II 963, Wizyty dostojników państwowych austriackich, polskich i innych w UJ, 1851–1938, Materiały dotyczące wizyty F. Focha.

⁴⁶ AUJ, WP II 561, Pismo J. Mikułowskiego-Pomorskiego z 14 lipca 1922 r.

⁴⁷ AUJ, S II 972, fundusz na uroczystość gen. H. le Ronda.

Zdzisława Mariana Heydla⁴⁸, Jerzego Władysława Landego⁴⁹, Michała Jana Cezara Rostworowskiego⁵⁰ oraz Leona Bernarda Waściszakowskiego (vel Waściszewski)⁵¹.

Francja

Geneza kontaktów naukowych polsko-francuskich została omówiona we wzmiankowanej już pracy M. Willaume. Najlepszą płaszczyzną do wymiany myśli i poglądów, nawiązania i zacieśniania relacji są osobiste kontakty. Te były możliwe dzięki stypendiom udzielanym przez rząd Republiki Francuskiej. Otwarcie w 1920 roku Instytutu Studiów Słowiańskich w Paryżu wpłynęło dodatnio na zintensyfikowanie wzajemnych kontaktów, a w 1923 roku przystąpiono do organizacji sekcji polskiej⁵². Dużo dobrego – pomijając efektywność podpisanych umów – przyniosły lata następne, z oficjalną wizytą polskich dygnitarzy z Piłsudskim na czele w Paryżu. Na marginesie rozmów o układzie polityczno-wojskowym i umowach ekonomicznych doszło 11 czerwca 1922 roku do podpisania w stolicy III Republiki *accord relatif aux relations scientifiques, litteraires et scolaires*. Porozumienie to było podstawą relacji naukowo-kulturalnych pomiędzy obydwooma krajami przez cały czas międzywojnia⁵³.

Należy tu również przypomnieć działalność założonego w 1919 roku towarzystwa Les Amis de la Pologne z propagatorką kultury i literatury polskiej nad Sekwaną Rosą Bailly na czele⁵⁴. Dobrą podstawą – niejako urobionym gruntem – do wspólnych przedsięwzięć była działalność Kazimierza Romana Woźnickiego, kierującego w latach 1907–1915 *Agence Polonaise de Presse*, a następnie pracującego w przedstawicielstwie dyplomatycznym polskim nad Sekwaną, współzałożyciela *Comité France – Pologne*⁵⁵. W miarę swoich możliwości różnych subsydiów udzielała również strona polska. Należy tu wspomnieć działalność Polskiej Akademii Umiejętności (PAU), która „obecna była nad Sekwaną” dzięki Bibliotece Polskiej, z jej szefem Franciszkiem Pułaskim, oraz założonej i kierowanej przez Józefa Andrzeja Teslara (doktora filozofii UJ) *Collection Polonaise Éditions* – ekspozytury PAU zajmującej się wydawaniem po francusku początkowo dzieł Piłsudskiego, a później także innych

⁴⁸ P.M. Żukowski, *Profesorowie Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*, t. 2: 1780–2012, red. nauk. D. Malec, Kraków 2014, s. 172–174 (tam literatura).

⁴⁹ Ibidem, s. 278–280.

⁵⁰ Ibidem, s. 429–431.

⁵¹ Ibidem, s. 566–567.

⁵² M. Willaume, op. cit., s. 23, 28.

⁵³ *Polska–Francja. Dziesięć wieków związków politycznych, kulturalnych i gospodarczych*, red. A. Tomczak, Warszawa 1983, s. 377–380; M. Willaume, op. cit., s. 18. K. Morawski, po powrocie L. Sapiehy z Paryża w 1921 r. przekazał MWRiOP, że francuscy profesorowie Sorbony wyrazili bardzo gorące życzenie stworzenia tamże katedry języka i literatury polskiej. Zob. AAN, MSZ, DPE, WZ, Francja – informacja naukowa, pismo K. Morawskiego do MWRiOP z 8 marca 1921 r.

⁵⁴ M. Nossowska, *O Francuzce, która pokochała Polskę. Rosa Bailly i stowarzyszenie Les Amis de la Pologne*, Lublin 2012.

⁵⁵ Biblioteka Polska w Paryżu, Archiwum Kazimierza Woźnickiego.

autorów⁵⁶. Nie do przecenienia jest praca Zygmunta Lubicza-Zaleskiego, stałego przedstawiciela MWRiOP ds. nauki w Paryżu⁵⁷. W późniejszych latach akcję wyjazdową wspomagał Fundusz Kultury Narodowej. Ideą było wysyłanie nad Sekwanę osób przygotowujących się do uzyskania stopnia doktorskiego lub tych, którzy mieli zbierać materiały do swoich pierwszych prac naukowych⁵⁸. Nie chciano jednak „[...] pokazywać światu niedojrzałych studentów lub amatorów dyletantów”⁵⁹.

Jako pierwsi w 1920 roku pojechali więc przedstawiciele nauk humanistycznych, a w roku następnym – między innymi przedstawiciel nauk społecznych Wacław Komarnicki⁶⁰. Najmniej znanym stypendystą polskim we Francji w tym czasie był Tadeusz Pilch, który pojechał nad Sekwanę w roku akademickim 1925/1926⁶¹. Na początku lat 20. XX wieku do Paryża wyjechali, dzięki wsparciu z tego źródła, między innymi ówcześni lub późniejsi profesorowie prawa, tacy jak wspomniany Komarnicki (Wilno) w 1921 roku i Józef Wasilkowski (Warszawa) w latach 1923–1924, a z Krakowa: Marian Jedlicki w latach 1924/1925–1926/1927, Kazimierz Władysław Kumaniecki w latach 1926–1929 i Adam Vetulani w roku akademickim 1925/1926⁶².

Nie byli to jedyni polscy naukowcy, którzy w tym czasie prowadzili nad Sekwaną badania lub zbierali materiały do swoich prac. Z krakowskiego środowiska prawniczego na studia specjalistyczne (uzupełniające) udał się Henryk Dembiński. Z pozostałych ośrodków naukowych do Francji wyjeżdżali między innymi Tadeusz Bigo, Kazimierz Przybyłowski czy Tadeusz Silnicki ze Lwowa oraz Iwo Jaworski z Wilna.

⁵⁶ Biblioteka Polska w Paryżu, Archiwum Stanisława Lama, sygn. 1265, *Słownik Biograficzny Polaków w Świecie*, Biogram J.A. Teslara, k. 53–54; *Współcześni polscy pisarze i badacze literatury. Słownik bibliograficzny*, t. 8, Warszawa 2003, s. 316–319.

⁵⁷ Zob. *Archiwum Zygmunta Lubicza-Zaleskiego w zbiorach Biblioteki Polskiej w Paryżu. Informator o zespole*, red. M. Jaglarz, U. Klatka, Kraków 2011.

⁵⁸ AUJ, S II 683, Stypendia państw obcych 1921–1939, Pismo MWRiOP do Rektoratu UJ z 14 września 1921 r. Zob. M. Willaume, op. cit., s. 40.

⁵⁹ M. Siedlecki, *Nauka polska na terenie międzynarodowym* [w:] *Nauka Polska. Jej potrzeby, organizacja i rozwój. Rocznik Kasy im. Mianowskiego obejmujący pamiętnik I Zjazdu poświęconego zagadnieniom organizacji i rozwoju nauki polskiej w d. 7–10 kwietnia 1920 r.*, t. 3, Warszawa 1920, s. 194.

⁶⁰ Lietuvos Centrinis Valstybės Archyvas (dalej: LCVA), sygn. 175, opis 1(I)A, t. 855, Stypendia rządu francuskiego, Wniosek do Senatu Akademickiego USB o zatwierdzenie wniosku o stypendium dla W. Komarnickiego z 4 marca 1921 r., k. 1–2. Zob. LCVA, sygn. 175, opis 13, t. 335, Powołania wykładowców, k. 100–101; Wniosek Wydziału Prawa i Nauk Społecznych o stypendium dla W. Komarnickiego z 7 X 1921, k. 103–106.

⁶¹ AUJ, S II 683, Stypendia państw obcych 1921–1939, Dokumenty dotyczące T. Pilcha. Tadeusz Pilch – ur. w 1903 r. w Strzyżowie, syn Antoniego, urzędnika (inspektora) przy Urzędzie Wojewódzkim w Krakowie i Marii. Wykształcenie: III Gimnazjum Państwowe im. Stefana Batorego we Lwowie, matura; UJ, Wydział Prawa 1921/1922–1924/1925, egzaminy roczne na stopień magistra praw: egzamin I – 25 września 1922 r.; egzamin II – 27 września 1923 r.; egzamin III – 14 października 1924 r.; egzamin IV – 25 września 1925 r., mgr praw UJ. W 1920 r. służył w Wojsku Polskim jako ochotnik. Zob.: AUJ, S II 305 b, S II 310 b, S II 315, b, S II 321, WP II 493.

⁶² M. Willaume, op. cit., s. 193–198. AUJ, WP II 114, Stypendia państw obcych w latach 1880, 1921–1939, Dokumenty dotyczące A. Vetulaniego, M. Jedlickiego.

Wśród osób z UJ starających się o wyjazd odnaleźć możemy także Henryka Lambora (wówczas jeszcze studenta)⁶³, magistra praw Krzysztofa Bieńkowskiego⁶⁴ oraz doktorów praw Ferdynanda Zweiga⁶⁵, Zygmunta Antoniego Döllingera⁶⁶ oraz Michała Grażyńskiego, „[...] który osobnego zalecenia nie potrzebuje, gdyż znany jest dostatecznie wszystkim jako pracownik wybitnie utalentowany, choćby z tych licznych rozpraw i artykułów, jakie umieszczał i umieszcza [...] o rozmaitych sprawach ekonomicznych, oświatowych, gospodarczych dotyczących Górnego Śląska”⁶⁷.

Należy też jednak zaznaczyć, że wymiana studentów nie zawsze przynosiła pozytywne rezultaty. Na przykład M. Fried 16 lutego 1925 roku przysłał z Paryża na Wydział Prawa UJ zapytania: 1) Czy przy przyjęciu na UJ zostanie mu zaliczony pierwszy rok studiów wraz z egzaminami na podobnym fakultecie, mianowicie w Paryżu? 2) Jeżeli tak, to czy należy złożyć egzaminy dodatkowe, a w razie konieczności jakie? 3) Jak przedstawia się sprawa nostryfikacji dyplomów? Z polecenia dziekana Wydział Prawa odpisał, iż przebyty rok studiów i egzaminy złożone w Paryżu nie mogą być na tutejszym uniwersytecie zaliczone, skutkiem czego odpada także dodatkowe uzupełnienie egzaminu. W sprawie nostryfikacji rozstrzygała Rada Wydziału i MWRiOP.

Kolejnym sposobem na zacieśnianie relacji była obecność na oficjalnych jubileuszach uczelni. Na 1 grudnia 1921 roku działająca przy Uniwersytecie Sorbona w Paryżu *École Pratique des Hautes Études* zaplanowała obchody 50-lecia sekcji nauk historycznych i filologicznych. Działo się to z pewnym opóźnieniem, gdyż sekcja została ufundowana w 1888 roku. Z Krakowa wysłano adres jubileuszowy⁶⁸. W tym samym roku rocznicę obchodził fakultet medyczny Uniwersytetu w Montpellier. Na obchody nie pojechał żaden przedstawiciel UJ, a za powód podano niepomyślną sytuację ekonomiczną w Polsce⁶⁹. Kilka lat później, w 1925 roku, 50-lecie istnienia obchodził Uniwersytet Katolicki w Paryżu, jednak i tym razem żaden z profesorów –

⁶³ AUJ, WP II 114, Stypendia państw obcych w latach 1880, 1921–1939, Dokumenty dotyczące H. Lambora. Dnia 30 czerwca 1924 r. wypromowany został na doktora praw. Zob. AUJ, S II 522, *Liber promotionum Universitatis Jagellonicae*, 1920–1926, poz. 6499.

⁶⁴ AUJ, S II 683, Stypendia państw obcych 1921–1939, Pismo MWRiOP do Rektoratu UJ w sprawie stypendium do Strasbourga na rok 1926/1927. Krzysztof Bieńkowski – ur. w Krakowie, Uniwersytet w Warszawie, Wydział Prawa 1920/1921–1923/1924; egzaminy roczne na stopień magistra praw: egzamin I – 13 czerwca 1922 r.; egzamin II – 4 października 1923 r.; egzamin III – 20 października 1924 r. UJ; Wydział Prawa 1924/1925; egzamin roczny na stopień magistra praw: egzamin IV – 25 czerwca 1925 r.; mgr praw UJ. Zob. AUJ, WP II 493, poz. 53.

⁶⁵ Ibidem, Dokumenty dotyczące F. Zweiga. Zob. P. M. Żukowski, *Profesorowie Wydziału Prawa...*

⁶⁶ Ibidem, Dokumenty dotyczące Z.A. Döllingera. Dnia 6 listopada 1923 r. wypromowany na doktora praw. Zob. AUJ, S II 522, *Liber promotionum Universitatis Jagellonicae*, 1920–1926, poz. 6293.

⁶⁷ AUJ, S II 683, Stypendia państw obcych 1921–1939, Sprawozdanie o kandydatkach ubiegających się o stypendium na rok 1926/1927. O M. Grażyńskim zob. M. Barcik, A. Cieślak, D. Grodowska-Kulińska, U. Perkowska, op. cit.; J. Łączewski, *Michał Grażyński (1890–1965). Sylwetka polityka*, Częstochowa 2000.

⁶⁸ AUJ, S II 959, Uroczystości wyższych uczelni zagranicznych 1874–1939, Uniwersytet Sorbona.

⁶⁹ Ibidem, Uniwersytet w Montpellier.

tym razem krakowskiego fakultetu teologicznego – nie reflektował na wyjazd, mimo że usilnie o taką reprezentację prosiła Polska Misja Katolicka we Francji⁷⁰.

Wycieczka studentów francuskich w 1922 roku, wizyta ministra Justina Godarta i marszałka Francheta d'Espèreya oraz pobyt grupy 85 profesorów uniwersytetów i szkół średnich w Polsce, a w Krakowie 29 sierpnia 1923 roku, były kolejnymi okazjami do wzajemnych spotkań. Polskie MSZ dostrzegało korzyści z takiej wymiany i nie szczędziło funduszy na pokrycie kosztów pobytu⁷¹. Niemalże w tym samym czasie na posiedzeniu Rady Wydziałowej Wydziału Prawa UJ M. Rostworowski postawił wniosek, aby do Polsko-Francuskiego Komitetu Zbliżenia w Dziedzinie Prawa wybrać dwóch delegatów. Zostali nimi profesorowie Edmund Krzymuski i Adam Krzyżanowski⁷².

Czasami dochodziło do pewnych nieporozumień. Być może u ich podstaw leżały zwykłe przypadki losowe, ale nie możemy zapominać o żywym, zwłaszcza nad Sekwaną, poczuciu swoistej wyższości. I tak poselstwo francuskie w Warszawie komunikowało MWRiOP w sprawie udziału dziekana Wydziału Prawa Uniwersytetu François Gény'ego w Nancy w pracach Komisji Kodyfikacyjnej. Franciszek Ksawery Fierich, jako prezydent komisji, tłumaczył ministerstwu, że nikt z członków nie zwracał się przez rząd polski do Francji w sprawie ściągnięcia profesora do prac. Z inicjatywy Antoniego Górskiego zwrócono się natomiast oficjalnie z zapytaniem, czy francuski uczony nie wykladałby przez jeden trymestr na którymś z uniwersytetów polskich, a to „[...] mogłoby wydatny wywrzeć wpływ na tutejsze prace kodyfikacyjne”⁷³. Jak na razie nie udało się ustalić, czy coś z tych planów wynikło; należy założyć, że jednak nie.

ZSRR

Kontakty naukowe polsko-radzieckie były do 1927 roku niemalże niezauważalne. Żadna oficjalna delegacja polska nie pojechała do ZSRR przed 1927 roku i – jak zapisał Julian Dybiec – brak pieniędzy i sceptyczny stosunek do Związku Radzieckiego sprawiły, że nie rozwinęły się kontakty z tym krajem⁷⁴. Inny historyk nauki J. Różewicz podaje, że do 1923 roku trwało wyciszanie sporu, wprowadzanie w życie postanowień traktatu pokojowego, umacnianie władzy „czerwonej” i likwidowanie „kontrrewolucjonistów”. Do tego stopnia relacje między oboma krajami ce-

⁷⁰ Ibidem, Uniwersytet Katolicki w Paryżu, List rektora Misji księdza W. Szymbora do Rektora UJ z 31 października 1925 r.

⁷¹ AUJ, 939, międzynarodowe kongresy i zjazdy i udział UJ 1910–1939, Wycieczka studentów francuskich w 1922 r. oraz wycieczka francuskich profesorów w 1923 r.

⁷² AUJ, WP II 85, Protokoły posiedzeń Rady Wydziału, Protokół z 7 maja 1923 r.

⁷³ AAN, MSZ, DPE, WZ, sygn. 3904, Francja – wymiana profesorów 1921, Pismo F.K. Fiericha do MSZ z 11 lipca 1921 r.; ibidem, sygn. 3903, Francja – stypendia, Odpis pisma M. Jurystowskiego, [b.d.].

⁷⁴ J. Dybiec, op. cit. Odzwierciedleniem tego stanu rzeczy jest brak jakiegokolwiek artykułu dotyczącego wzajemnych relacji naukowych w pracy zbiorowej: *Akademie nauk. Uniwersytety. Organizacje nauki. Polsko-rosyjskie relacje w sferze nauki XVIII–XX w.*, red. L. Zasztowt, Warszawa 2013.

chowala nieufność, że obecność delegacji radzieckiej na Europejskiej Konferencji Sanitarnej w Warszawie w 1922 roku na jednym ze spotkań – zapisał Ludwik Hirsztfeld – wywołała obawę o potajemne kontakty Zakładu Higieny z bolszewikami⁷⁵. Zmiana nastąpiła w 1923 roku – spowodowana była odejściem Piłsudskiego, ożywieniem działalności Komisji Mieszanej Reewakuacyjnej i Specjalnej, negocjacjami nad traktatem handlowym i ociepleniem relacji w związku z sytuacją europejską w 1925 roku. Ochłodzenie nastąpiło w 1926 roku, a „nowe otwarcie” w 1927 roku. Kontaktów nie ułatwiał jednak brak obecności ZSRR w Lidze Narodów czy w istniejącym od 1925 roku Międzynarodowym Instytucie Współpracy Intelktualnej⁷⁶. Podejmowano jednak próby współpracy.

Najodpowiedniejszym ku temu momentem były obchody 200-lecia istnienia Radzieckiej (Rosyjskiej) Akademii Nauk w Leningradzie (Petersburgu) w 1925 roku. Zaproszenie otrzymały uniwersytety w Warszawie, Krakowie, Wilnie i Lwowie – a przynajmniej przedstawiciele tych uczelni oraz PAU chcieli w obchodach uczestniczyć. Urzędujący wówczas szef MWRiOP Stanisław Grabski był przeciwny udziałowi oficjalnych polskich delegacji: „Wyjaśniam – odpisał minister na pismo rektora UJK – że branie udziału w uroczystościach 200-letniego jubileuszu istnienia rosyjskiej Akademii Umiejętności w Leningradzie stanowczo nie jest wskazane”⁷⁷. Stało się tak, mimo że lobbował za tym poseł nadzwyczajny i minister pełnomocny Rzeczypospolitej w Moskwie Stanisław Kętrzyński, co poniekąd świadczy też o pozycji wychowanka UJ i naukowca jako dyplomaty w ZSRR i o jego relacji z centralą.

Kolejną szansę przyniósł 1926 rok w postaci piątej rocznicy założenia Uniwersytetu w Mińsku i Zjazdu Kultury Białoruskiej. MSZ pospieszyło zawiadomić Jego Magnificencję Rektora UJ 29 listopada 1926 roku, że z punktu widzenia polityki zagranicznej nie miałyby nic przeciw wzięciu udziału w jubileuszu przedstawiciele uniwersytetów polskich, a nawet uważałoby go raczej za pożądany⁷⁸. Działo się to już w Polsce po zamachu majowym, kiedy szefem resortu spraw zagranicznych był August Zaleski, a oświaty Kazimierz Bartel. Niemniej Jan Rozwadowski i Jan Łoś zapytani o chęć wyjazdu i reprezentowania krakowskiego środowiska naukowego odmówili i – jak relacjonował konsul generalny RP w Mińsku – szeroko zakrojone uroczystości oraz przygotowania do nich „[...] musiały zawieść, skoro na obchodach nie było ani jednego przedstawiciela innych uniwersytetów, nie tylko zagranicznych, ale i krajowych”. Przysłano jedynie depesze gratulacyjne; z Polski nadeszły one z Krakowa i Lublina. Trochę to jednak musi dziwić, ponieważ – pomijając wiadomą podbudowę ideologiczną powstania tegoż uniwersytetu – ówczesna (podobnie jak

⁷⁵ L. Hirsztfeld, *Historia jednego życia*, Warszawa 2000.

⁷⁶ Zob. A.M. Brzeziński, *Polska Komisja Międzynarodowej Współpracy Intelktualnej (1924–1939)*, Łódź 2001.

⁷⁷ AUJ, S II 960, Uroczystości wyższych uczelni zagranicznych, Akademia Nauk w Leningradzie.

⁷⁸ Ibidem, Uniwersytet Białoruski w Mińsku, Pismo dyrektora Departamentu Politycznego do Rektora UJ z 29 listopada 1926 r.

obecna) Białoruś była republiką wielonarodowościową, a w ramach tej uczelni działała sekcja polska⁷⁹.

MWRiOP po konsultacjach z MSZ stwierdziło, że nie ma żadnych obiekcji co do obecności na uroczystości 175. rocznicy założenia Uniwersytetu w Moskwie polskich przedstawicieli. Miejscem spotkania miał być... Paryż w 1930 roku⁸⁰.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne i akty prawne

Archiwum Akt Nowych:

Ministerstwo Spraw Zagranicznych, sygn. 488, 3903–3904, 12 676

Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego:

PKEN 26, Teczka nauczycielska E. Judenki; S II 85, 305b, 310b, 315b, 321, 522, 611, 619 (teczki osobowe A. Benisa, E. Kuntzego, F. Kopery, S. Kutrzeby, R. Rybarskiego), 683, 694, 944, 959, 960, 963, 968, 969, 972, 987, 988; Spuścizna 9 Rodziny Benisów, sygn. 29; Spuścizna 11 Ludwika Piotrowicza, sygn. 2, Z. [Rozwadowska-]Piotrowicz, *Wspomnienia*; WF II 504, Teczka doktorska E. Judenki, Teczka doktorska A. Niewiestina; WP II 114, 493, 561

Archiwum Państwowe w Katowicach:

Akta Huty Baildon, Teczka personalna I. Feszczenko-Czopińskiego

Biblioteka Polska w Paryżu:

Archiwum Kazimierza Woźnickiego; Archiwum Stanisława Lama

Lietuvos Centrinis Valstybės Archyvas:

sygn. 175, opis 1(I)A, t. 855, Stypendia rządu francuskiego; sygn. 175, opis 13, t. 335, Powołania wykładowców

Dz.U. RP 1920, nr 72, poz. 494, Ustawa z 13 lipca 1920 r. o szkołach akademickich

Dz.U. RP 1933, nr 29, poz. 247, Ustawa z 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich

Źródła drukowane i literatura

Akademie nauk. Uniwersytety. Organizacje nauki. Polsko-rosyjskie relacje w sferze nauki XVIII–XX w., red. L. Zasztowt, Warszawa 2013.

Archiwum Zygmunta Lubicz Zaleskiego w zbiorach Biblioteki Polskiej w Paryżu. Informator o zespole, red. M. Jaglarz, U. Klatka, Kraków 2011.

Barcik M., Cieślak A., Gaszyński P., Grodowska-Kulińska D., Perkowska U., Żukowski P.M., *Corpus Studiosorum Universitatis Iagellonicae, 1850/51–1917/18*, t. 3: S–Ś, red. nauk. K. Stopka, Kraków 2014.

⁷⁹ Ibidem, Odpis raportu p.o. kierownika Konsulatu Generalnego RP w Mińsku, sekretarza legacyjnego T. Perkowskiego do Poselstwa RP w Moskwie z 7 grudnia 1926 r.

⁸⁰ Ibidem, Uniwersytet w Moskwie, Pismo MWRiOP do Rektoratu UJ z 17 stycznia 1930 r.

- Barcik M., Cieślak A., Grodowska-Kulińska D., Perkowska U., *Corpus Studiorum Universitatis Jagellonicae, 1850/51–1917/18*, t. 3: E–J, red. nauk. K. Stopka, Kraków 2006.
- Biliński P., *Stanisław Kutrzeba (1876–1946). Biografia naukowa i polityczna*, Kraków 2012.
- Błońska D., *Feliks Kopera (1871–1952). Menadżer kultury, naukowiec i dydaktyk. W 60. rocznicę śmierci*, „Rozprawy Muzeum Narodowego w Krakowie. Seria Nowa” 2013, t. 5.
- Borzęcki J., *Pokój ryski 1921 roku i kształtowanie się międzywojennej Europy Wschodniej*, Warszawa 2012.
- Brzeziński A.M., *Polska Komisja Międzynarodowej Współpracy Intelktualnej (1924–1939)*, Łódź 2001.
- Dokumenty dotyczące akcji delegacji polskich w Komisjach Mieszanych Reewakuacyjnej i Specjalnej w Moskwie*, Warszawa 1922.
- Dybiec J., *Uniwersytet Jagielloński 1918–1939*, Kraków 2000.
- Ekspertyzy i materiały delegacji polskiej na konferencję wersalską 1919 roku*, oprac. M. Przyłuska-Brzostek, Warszawa 2009.
- Hirszfeld L., *Historia jednego życia*, Warszawa 2000.
- Historia dyplomacji polskiej*, t. 4: 1918–1939, red. P. Łossowski, Warszawa 1995.
- Kownacki A., Wołowski K.M., Starmach J., *Historia, rozwój i znaczenie „Krakowskiej Szkoły Hydrobiologicznej”* [w:] *Materiały XXII Zjazdu Hydrobiologów Polskich*, Kraków 2012.
- Kozicki S., *Sprawa granic Polski na Konferencji Pokojowej w Paryżu*, Warszawa 1921.
- Kukułka J., *Francja a Polska po Traktacie Wersalskim, 1919–1921*, Warszawa 1970.
- Kumaniecki J., *Pokój polsko-radziecki 1921. Geneza – rokowania – traktat – komisje mieszane*, Warszawa 1985.
- Kumaniecki J., *Tajny raport Wojkowa czyli radziecka taktyka zwrotu polskiego mienia gospodarczego i kulturalnego po pokoju ryskim*, Warszawa 1991.
- Kuntze E., *Zwrot polskich zbiorów bibliecznych z Rosji*, Kraków 1937.
- Kutrzeba S., *Traktat tzw. likwidacyjny Polski z Czechosłowacją*, „Przegląd Współczesny” 1925, t. 15, z. 43 (cz. I) i z. 44 (cz. II).
- Łaptos J., *Dyplomaci II RP w świetle raportów Quai d’Orsay*, Warszawa 1993.
- Łaptos J., *Francuska opinia publiczna wobec spraw polskich w latach 1919–1925*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1983.
- Łączewski J., *Michał Grażyński (1890–1965). Sylwetka polityka*, Częstochowa 2000.
- Materski W., *Na widenie. Rzeczpospolita wobec Sowietów, 1918–1943*, Warszawa 2005.
- Materski W., *Tarcza Europy. Stosunki polsko-sowieckie, 1918–1939*, Warszawa 1994.
- Morawski K., *Tamten brzeg. Wspomnienia i szkice*, oprac. J.M. Nowakowski, Warszawa 1996.
- Nossowska M., *O Francuzce, która pokochała Polskę. Rosa Bailly i stowarzyszenie Les Amis de la Pologne*, Lublin 2012.
- Nowak A., *Polska i trzy Rosje. Studium polityki wschodniej Józefa Piłsudskiego (do kwietnia 1920 roku)*, Kraków 2008.
- Pasierb B., *Polskie prace przygotowawcze do Traktatu Pokojowego z Niemcami, 1916–1948. Instytucja – ludzie – problemy*, Wrocław 1996.
- Pasztor M., *Polska w oczach francuskich kół rządowych w latach 1924–1939*, Warszawa 1999.
- Pol K., *Poczet Prawników Polskich*, Warszawa 2002.

- Polska–Francja. Dziesięć wieków związków politycznych, kulturalnych i gospodarczych*, red. A. Tomczak, Warszawa 1983.
- Polsko-radzieckie stosunki kulturalne 1918–1939. Dokumenty i materiały*, oprac. W. Balcerak, E. Basiński, H. Wisner, Warszawa 1970.
- Pomian J., *Życie i pamiątki „szarej eminencji”*, Warszawa 1990.
- Pomian J., *Życie i pamiątki pioniera Jedności Europejskiej*, Warszawa 1994.
- Redzik A., *Lwowska szkoła dyplomatyczna. Zarys historii Studium Dyplomatycznego przy Wydziale Prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (1930–1939)*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2006, t. 6, nr 5 (33).
- Romer E., *Pamiętnik paryski (1918–1919)*, oprac. A. Garlicki, R. Świętek, Wrocław 1989 (wyd. II: t. I–II, Wrocław 2010).
- Różewicz J., *Polsko-radzieckie stosunki naukowe w latach 1918–1939*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1979.
- Sibora J., *Narodziny polskiej dyplomacji u progu niepodległości*, Warszawa 1998.
- Siedlecki M., *Nauka polska na terenie międzynarodowym [w:] Nauka Polska. Jej potrzeby, organizacja i rozwój. Rocznik Kasy im. Mianowskiego obejmujący pamiętnik I Zjazdu poświęconego zagadnieniom organizacji i rozwoju nauki polskiej w d. 7–10 kwietnia 1920 r., t. 3*, Warszawa 1920.
- Siedlecki M., *Paryż 1919. Wrażenia i wspomnienia*, Kraków 1919.
- Słownik Biograficzny Polaków w Świecie*, Biogram J.A. Teslara, k. 53–54, Biblioteka Polska w Paryżu, Archiwum Stanisława Lama, sygn. 1265.
- Słownik biograficzny polskiej służby zagranicznej, 1918–1945*, oprac. K. Smolana, t. 3, Warszawa 2010 oraz t. V, Warszawa 2013.
- Sprawy polskie na Konferencji Pokojowej w Paryżu w 1919 r. Dokumenty i Materiały*, oprac. R. Bierzanek, M. Safianowska, t. 3, Warszawa 1968.
- Szubtarska B., *Ambasada Polska w ZSRR w latach 1941–1943*, Warszawa 2005.
- Traktat pokoju między Polską a Rosją i Ukrainą, Ryga 18 marca 1921. 85 lat później*, oprac. B. Komorowski, Warszawa 2006.
- Traktat ryski 1921 po 75 latach*, red. M. Wojciechowski, Toruń 1998.
- Willaume M., *Humanści polscy nad Sekwaną w latach 1919–1939. O polsko-francuskich kontaktach w dziedzinie nauk humanistycznych*, Lublin 1989.
- Wołos M., *O Piłsudskim, Dmowskim i zamachu majowym. Dyplomacja sowiecka wobec Polski w okresie kryzysu politycznego 1925–1926*, Kraków 2013.
- Współcześni polscy pisarze i badacze literatury. Słownik bibliograficzny*, t. 8, Warszawa 2003.
- Zapomniany pokój. Traktat ryski – interpretacje i kontrowersje 90 lat później*, red. S. Dębski, Warszawa 2013.
- Zoll F., *Wspomnienia Fryderyka Zolla (1865–1948)*, oprac. I. Homola-Skąpska, Kraków 2000.
- Żukowski P.M., *Pracownicy i absolwenci Uniwersytetu Jagiellońskiego w polskiej służbie zagranicznej, 1918–1945*, „Zeszyty Historyczne” (Paryż) 2008, z. 165.
- Żukowski P.M., *Profesorowie Wydziału Prawa Uniwersytetu //jagiellońskiego, cz. II: 1780–2012*, red. nauk. D. Malec, Kraków 2014.
- http://www.biuletyn.agh.edu.pl/archiwum_bip/_2002/_110/09_110.html (dostęp: 31.01.2014).